

Коломієць Наталія Андріївна
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АНАЛІЗ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ І ПСИХІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НА ЇХНЄ СТАНОВЛЕННЯ

Одним з основних завдань освіти на сучасному етапі розвитку суспільства є створення передумов для розвитку учня як суб'єкта навчальної діяльності. Особливої актуальності ця проблема набуває для учнів початкових класів, оскільки саме в цей період онтогенезу навчальна діяльність є провідною й визначає розвиток головних пізнавальних особливостей особистості, що розвивається.

Період навчання в початковій школі має непересічне значення для інтелектуального, фізичного, емоційного та соціального розвитку дитини. Специфічність навчальної діяльності в початкових класах обумовлена особливостями формування та розвитку в дітей молодшого шкільного віку пізнавальних процесів, емоційно-вольової та мотиваційної сфери.

Пізнання здійснюється за допомогою системи психічних процесів: сприймання, мислення, пам'яті, уваги та ін.

Сприймання є результатом аналітико-синтетичної діяльності аналізаторів. Воно пов'язане з безпосереднім чуттєвим пізнанням предметів і явищ. Найбільш виразно дитина молодшого шкільного віку сприймає те, що викликає в неї емоційну реакцію. Водночас за сприятливих умов учні початкових класів мають вагомні потенції для цілеспрямованого розвитку сприймання на якісно новому рівні. Для цього необхідно забезпечувати достатню точність і повноту представлення властивостей предмета чи явища, які вивчаються; збагачувати їхній сенсорний досвід; виховувати з них спостерігачів.

Сприймання становить основу для мислення, надаючи йому певний чуттєвий досвід для поглибленого пізнання. Мислення – це пошук відповіді на запитання, пізнання відношень і закономірних зв'язків між предметами та явищами навколишнього світу.

Мислительна діяльність проявляється в дитини молодшого шкільного віку в різноманітних формах: як наочно-дійове, наочно-образне і логічне мислення. Наочно-дійове мислення вплітається в практичну діяльність: виконуючи завдання, дитина реально оперує предметами. При наочно-образному мисленні вона спирається на образи предметів чи уявлення про них, малює в своїй уяві ситуацію, в якій уявно діє. Логічне мислення ґрунтується на перетворенні понять і побудованих на їхній основі суджень.

Учні початкових класів можуть розв'язувати навчальні завдання, застосовуючи всі форми мислення, проте наочно-образне є основним його видом.

Актуальним для нашого дослідження є точка зору А.З. Зака [1] стосовно особливостей розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку. Згідно з припущенням науковця, мислення дітей даного віку слід розглядати як перехід від аналітичного способу мислення до рефлексивного. Виникнення і розвиток рефлексії є ще однією особливістю молодшого шкільного віку, що виступає визначальним моментом в істотній перебудові пізнавальної і особистісної сфер дитини, яка має важливе значення для нашого дослідження. Дане психологічне новоутворення дозволяє розсудливо й об'єктивно аналізувати судження і вчинки з точки зору їх відповідності задуму і умовам діяльності.

Дослідники В.І. Слободчиков, Г.А. Цукерман дотримуються думки, що рефлексія як необхідна складова вміння вчитися може бути сформована засобами учбової діяльності. До основних умов розвитку рефлексії в учнів початкових класів науковці відносять:

- оволодіння системою наукових понять, яке зумовлює розумовий розвиток учнів і перебудову їх свідомості. Свідомість при цьому набуває рис

рефлексивності, створюючи тим самим підґрунтя для перетворення учня із суб'єкта діяльності на суб'єкт самозміни і саморозвитку;

- навчальний тип співробітництва учителя з учнями, при якому відбувається спільне вирішення учбової задачі;
- учбовий тип співробітництва дітей один з одним, який передбачає врахування і координацію позиції кожного у площині спільної діяльності. При співробітництві з ровесниками в ситуації рівноправних і симетричних взаємин молодші школярі набувають досвіду контрольної-оцінювальної дій і висловлювань, у них успішно формуються рефлексивні дії (діти краще оцінюють свої можливості і рівень знань, у них розвиваються такі якості як критичність, терпимість, вміння координувати свою точку зору з іншими) [2].

За нашим переконанням, грамотне поєднання класичних методів із інтерактивними, оптимальне чергування індивідуальних та групових форм роботи, створення атмосфери співробітництва, позитивної взаємозалежності сприятимуть інтенсивному та ґрунтовному розвитку здатності до рефлексії дітей молодшого шкільного віку.

Пізнавальна діяльність вміщує також процеси пам'яті. У дітей молодшого шкільного віку пам'ять має переважно довільний, наочний, образний характер. Добре запам'ятовується, як правило, той матеріал, який викликає в них безпосередній інтерес або має для них істотну значущість.

На розвиток пам'яті учнів початкових класів суттєвий вплив справляє спосіб їхньої діяльності. Те, що діти запам'ятовують, хоч і мимовільно, але в процесі активної інтелектуальної діяльності, фіксується в пам'яті міцніше, ніж те, що запам'ятовується довільно, але в звичайних умовах мнемічної діяльності. Що стосується процесів зберігання в пам'яті певної інформації, то варто зазначити, що зрозумілий і усвідомлений матеріал забувається значно повільніше.

Стійкість уваги учнів цього віку пов'язана із значущістю навчального матеріалу, доступністю пропонованих знань. Визначальною умовою

привернення уваги є використання унаочнення в навчанні, широке застосування ілюстрацій, їхня яскравість та образність. В умовах навчальної діяльності в початковій школі виправдано себе використання тих засобів навчання, в яких «передбачений вплив на мимовільну та вторинну увагу учнів, особливо через яскраве зорове унаочнення. Саме такі засоби вважаються цілком адекватними цілям і завданням навчання у початковій школі, в тому числі й навчання іноземних мов» [3, с.16].

Такими засобами можуть стати деякі засоби навчання, спеціально розроблені для учнів початкової школи з урахуванням їхніх вікових особливостей. Адже домінуючим у цьому віці є образне мислення. А тому будь-яке, доцільне з дидактичного і методичного поглядів унаочнення, що супроводжує певну іншомовну лексичну одиницю (слово, словосполучення, зв'язне мікро висловлювання тощо), є «ефективним засобом впливу на пам'ять процесу усвідомлення значення такої одиниці. Особливості уваги учнів цього віку мають бути одним із визначальних чинників підбору таких засобів» [4, с.23].

Як стверджують науковці, діти цього віку досить добре знають свої можливості, вміють самостійно ставити перед собою мету і знаходити засоби для її досягнення, здійснюють аналіз власних дій і самоконтроль [5, с.76].

Помітних успіхів досягають молодші школярі в набуванні здатності здійснювати цілеспрямовані дії, долати при цьому зовнішні та внутрішні труднощі, усвідомлювати й виконувати обов'язкові завдання, підпорядковувати цьому свою діяльність, активно керувати своєю увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, узгоджувати свої потреби з вимогами вчителя [6, с.163].

Однак переборення тих чи інших труднощів викликає в дітей втому, в них слабшає стійкість уваги. Тому, як справедливо вважають фахівці, «вчителю необхідно пам'ятати саме про фактор втоми, який значно впливає на ефективність навчання». Це означає, що в роботі з молодшими школярами «доцільно використовувати ті засоби навчання, які допомагають зняти напругу, розвантажують психіку й нервову систему, усувають надмірне навантаження на

зір, м'язи рук, і впливають на мимовільну та вторинну увагу учнів» [7, с.18-19]. До таких засобів належать рухливі ігри, активні види діяльності.

З початком молодшого шкільного віку ігрова діяльність не втрачає своєї ролі, але зміст і спрямованість гри змінюються. В іграх дитина вчиться підкоряти свою поведінку правилам; формуються її рухи, вміння концентрувати увагу, розвиваються здібності, що є важливими для успішного навчання в школі. Залучаючись до ігрової діяльності, дитина відступає від зразків реальних дій, які задаються їй дорослими в реальному житті, вносить у них свої нюанси, варіює, апробує різні схеми їх використання, долає стереотипи власних дій, будує нові сюжети.

Важливою рисою дітей молодшого шкільного віку психологи і педагоги (В.А.Крутецький, Г.О.Люблинська, А.В.Петровський, О.Я.Савченко та ін.) вважають розвиток їхньої емоційної сфери. Формуванню почуттів сприяють успіхи і невдачі в ученні, взаємини з однолітками, вчителем. До емоційної сфери молодших школярів належать переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання; розвивається усвідомлення своїх почуттів й адекватне їх виявлення в інших людей.

Значимими для нашої роботи є результати сучасних досліджень специфіки розвитку півкуль головного мозку дітей віку середнього дитинства (від 6 до 11 років) [8]. Психологи, досліджуючи проблеми шкільної неуспішності, виявили основні недоліки у психолого-педагогічній діяльності вчителів, які спричинюють негативний вплив як на інтелектуальний розвиток дитини, так і фізичний. Найбільш значимими серед них, на нашу думку, є ігнорування педагогами недостатньої «зрілості» психічних процесів, даних про індивідуальний профіль функціональної асиметрії мозку дитини, по яким вчитель може визначити протікання ряду психічних процесів та невідповідність психолого-педагогічних методик навчання психофізіологічним особливостям дітей молодшого шкільного віку.

Здебільшого шкільні методики навчання орієнтовані на розвиток лівої півкулі, формально-логічного мислення, ігноруючи прояви творчості, досягненню

знань через інтерес, захоплення, співпрацювання. Доведено, що саме права півкуля пов'язана із розвитком творчого мислення, безпосередньо-чуттєвого сприйняття, художнього мислення, творчості. Основним типом мислення молодшого школяра є наочно-образне, тісно пов'язане із емоційною сферою. Це передбачає участь правої півкулі у навчанні. В свою чергу, традиційний «лівопівкулевий» акцент навчального процесу призводить до стимуляції ще не властивих дітям молодшого шкільного віку функцій лівої півкулі при гальмуванні функцій правої півкулі. Дана тенденція у навчанні призводить до позамежового режиму роботи лівої півкулі. На даному віковому етапі це викликає перенапруження нервово-психічних сил дитини і призводить до хронічного інтелектуального стресу.

Результати досліджень вчених доводять, що ті вчителі, які схильні у своїй практиці звертатись до використання наочності, образності, емоційності, творчої роботи, позитивної взаємозалежної навчальної діяльності із урахуванням мозкової організації пізнавальних процесів, досягають більших успіхів у навчанні дітей.

За нашим переконанням, введення у практику початкової школи інтерактивних методів навчання створюватиме оптимальні умови для функціональної організації обох півкуль головного мозку, що надасть можливість вчителю результативно реалізувати потенційні можливості дітей, організувати співпрацю, взаємодію учнів із різними типами мислення, яке слугуватиме гарантом всебічного розвитку особистості.

Інший феномен сучасності, з яким зустрічаються педагоги та психологи-практики, поява неухажливих, непосидючих, надмірно активних, дратівливих, але при цьому – надзвичайно кмітливих, з досить високим рівнем інтелекту дітей, які здатні знаходити оригінальні, нестандартні рішення задач, проблем. Так звані «діти-індиго» (автор даного терміну цілителька, біоенергетик Ненсі Енн Тепп помітила появу дітей з раніше небаченим кольором аури – індиго, насичено синім). Зважаючи на те, що даний термін розкриває більше духовну сутність цієї проблеми, для пред'явлення даного феномену в психологічній і педагогічній

практиці та пояснення закономірностей розвитку дітей цієї групи американські вчені, дослідивши особливості поведінки таких дітей, ввели поняття «синдром порушення уваги при гіперактивності».

Проблеми з якими стикаються такі діти пов'язані із порушенням зорового та слухового сприйняття, що пояснюються непосильними інформаційними навантаженнями під впливом комп'ютера, телевізора у поєднанні з повільним дозріванням головного мозку, обумовленого несприятливою екологічною ситуацією та патологією розвитку плоду у період вагітності. Спостереження науковців за педагогічним процесом виявляють збільшення із кожним роком відсотку дітей-індиго, що спричинює появу значних проблем у професійній діяльності вчителів початкової школи, які продовжують працювати по традиційним педагогічним моделям. Єдиним вирішенням даної проблеми, за висновками науковців, є створення психологічно сприятливих умов навчання дітей, чергування різних видів діяльності, виконання дослідів, експериментів, збагачення арсеналу методів вчителів інтерактивними методами, творчими завданнями.

Отже, основними психофізіологічними утвореннями молодшого школяра, що потребують всебічного врахування в організації процесу навчання української та іноземної мов, є:

- образне сприймання та запам'ятовування;
- мимовільність уваги, її орієнтація на сильний подразник;
- підвищена емоційність сприйняття;
- імпульсивність, недовільність вольових зусиль, непосидючість;
- велика роль навчальної гри в процесі пізнавальної діяльності;
- схильність дітей до копіювання, наслідування в діях;
- асиметрія функціонування півкуль головного мозку;
- конкретне або наочно-образне мислення;
- екстенсивний характер пізнання навколишнього світу.

Проведений нами аналіз психофізіологічних та психічних особливостей дітей молодшого шкільного віку засвідчує, що ці характеристики створюють

позитивні передумови для вивчення української та іноземної мов. Водночас, від учителя вимагається всебічне їх урахування в навчальному процесі, зокрема в плані добору відповідних методів навчання. Важливе місце серед них мають посісти інтерактивні методи, адже вони найбільшою мірою відповідають притаманним молодшим школярам особистісним якостям, є сенситивними для учнів цієї вікової категорії.

Ці проблеми набули висвітлення в працях науковців і вчителів-практиків, які роблять спроби винайти ефективні шляхи їхнього вирішення. Це зумовлює необхідність вивчення таких напрацювань, що дасть змогу визначити наявні в цій царині досягнення, а також виокремити аспекти, що потребують подальшого поглибленого, цілеспрямованого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зак А.З. Развитие теоретического мышления у младших школьников : кн. для учит. / Анатолий Залманович Зак. – М. : Педагогика, 1984. – 152 с.
2. Бабаян Ю.О. Розвиток рефлексивного оцінювання як чинника мотивації досягнення молодших школярів : дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Юлія Олександрівна Бабаян. – К., 2004. – 206 с.
3. Ольшанський Д.В. Дидактичні умови використання коміксів у навчанні іноземної мови молодших школярів : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 / Дмитро Валентинович Ольшанський. – К., 2002. – 194 с.
4. Редько В.Г. Залежність ефективності навчання іноземних мов учнів початкової школи від їхніх вікових особливостей / В.Г. Редько // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2002. – № 1–2. – С. 22–30.
5. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 76–78.
6. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посібник] / [О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

7. Буренко В. Об'єктивні умови переходу початкової школи на нову структуру і зміст навчання. Поради методиста / В. Буренко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2002. – № 1–2. – С. 18–22.
8. Симоненко Т. Професійна комунікативна компетенція вчителя-словесника : сутність, структура, критерії поняття / Т. Симоненко // Рідна школа. – 2004. – № 9. – С. 12–16.